

Sličnosti in razlike med Slovenijo in Evropo pri zaznavanju in vrednotenju okoljskih problemov

ANDREJ KIRN

IZVLEČEK

Prispevek analizira izbor odgovorov na vprašanja iz mednarodne raziskave leta 1993, ki je vključila 14 evropskih držav, med njimi je bila tudi Slovenija. Slovenija se je pri posamičnih vprašanjih različno uvrstila, od 1. pa do predzadnjega, 13. mesta. Prvo mesto je zavzela pri modaliteti, da se "vedno trudi", da kupi sadje in zelenjavo brez pesticidov, dvakrat pa 13. mesto pri ocenjevanju, da onesnaževanje zraka, ki ga povzročajo avtomobili oziroma industrija, nasplošno predstavlja nevarnost za okolje.

V zametkih postmoderne duhovnosti se začenjajo spreminjati človekova vrednotna razmerja do narave. Nad 90% Slovencev sprejema opcijo sožitja in harmonije, ne pa gospodovanja nad naravo.

Ključne besede: antropocentrizem, paradigma, narava, tveganje, rizične tehnologije, okoljski problemi, Slovenija, evropske države

ABSTRACT

SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN SLOVENIA AND EUROPE IN THE DETECTION AND ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL ISSUES

This article analyses a selection of answers to questions from international research from 1993, which covered 14 European countries, including Slovenia. Slovenia's positions ranged from first to next to last, that is, 13th place in answering individual questions. It placed first in the modality that it always 'tries to' buy fruit and vegetables without pesticides, and twice in 13th place in assessing that car-induced or, in general, industry-induced air pollution constitutes an environmental risk.

The beginnings of post-modern spiritualism have started to alter human relationships to nature. Over 90 per cent of Slovenes accept the option of cohabitation and harmony, but not for dominating above nature.

Key words: anthropocentrism, paradigm, nature, risk, hazardous technologies, environmental issues, Slovenia, European states

Prispevek temelji na predstavitvi in interpretaciji odgovorov na nekatera vprašanja iz mednarodne raziskave "ISSP 1993 - Environment", pri kateri je sodeloval tudi Center za raziskovanje javnega mnenje pri Fakulteti za družbene vede. Navedeni pa so včasih tudi podatki iz drugih anket Slovenskega javnega mnenja (SJM). Raziskava je sicer zajela 22 držav, toda z ozirom na tematiko posvetovanja sem se omejil samo na evropske države. Raziskava je vključila Zahodno Nemčijo, Vzhodno Nemčijo, Veliko Britanijo, Madžarsko, Italijo, Irsko, Nizozemsko, Norveško, Češkoslovaško republiko, Slovenijo,

Poljsko, Bolgarijo, Rusijo, Španijo. Ko je bila raziskava v teku, sta bili Nemčiji že združeni, da pa se ne bi zabrisale pomembne razlike, ker sta imeli po drugi svetovni vojni vsaka svojo politično, kulturno, gospodarsko zgodovino, sta bili metodološko obravnavani kot samostojni državi. Naštete države je možno grupirati v tri skupine: znanstvenotehnoško razvite, znanstvenotehnoško manj razvite države in države v tranziciji, ki so praviloma znanstvenotehnoško manj razvite in imajo svoje posebnosti. Nekatera vprašanja iz te raziskave sem obdelal že v študiji *Možne implikacije okoljske zavesti Slovencev za njihov odnos do biotehnologije*, Ljubljana, junij 1998. Tekst je nastal v okviru raziskovalnega projekta "Dinamika prostorskoekološkega razvoja ter identiteta Slovenije" na Institutu za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede.

Zahvaljujem se predstojniku CJM, prof. dr. Niku Tošu, da mi je omogočil dostop do podatkov, in doc. dr. Brini Malnar, ki mi je pripravila računalniški izpis.

Odnos do narave

Vsa evropska civilizacija je miselno in praktično ujeta v voluntaristično, aktivistično paradigmo odnosa do narave. V novjšem obdobju pa so nastali zametki antivoltaristične in antiaktivistične okoljske in širše filozofske miselnosti, ki so v očitnem nasprotju z znanstvenotehnoškim in ekonomskim voluntarizmom in aktivizmom. Oblike azijske filozofskoreligiozne duhovnosti, kot taoizem, hinduizem, janizem, budizem, so sicer za razliko od zahodnoevropske tradicije poznale spoštovanje in sočutje do vsega življenja, toda kljub temu to ni preprečilo, da azijske kulture ne bi, četudi pogosto pod pritiskom, sprejele in potem vse bolj samodejno praktično izvajale zahodnega znanstvenotehnoškega in ekonomskega odnosa do narave. Taoizem je poudaril "dejavno nedejavnost," ki je najbolj popolna, ker ne pušča sledov. Evropska kultura pa je bila usmerjena k temu, da pušča čim bolj vidne in čim bolj mogočne sledove svoje dejavnosti v naravi. Taoisti niso zavračali tehnologije sploh, ampak samo tiste, ki gre proti naravi stvari. V takšni drži bi lahko celo prepoznali določene elemente sodobne ideje sonaravnega gospodarjenja in sonaravnih tehnologij.

V zametkih postmodernega človekovega duhovnega razmerja do narave se začne spreminjati vrednotenje človekovega aktivizma in voluntarizma, ki se najbolj radikalno izrazi v takem ekološko fundamentalističnem geslu, kot "roke proč od narave", ali na bolj subtilen filozofski način kot "pustiti bivajočemu biti" (*lassen Seindes sein*).

Velika večina Slovencev 95% (SJM 95/2), se je opredelila za paradigmo sožitja z naravo, ne pa gospodovanja nad njo. Za to opcijo so se morali opredeliti tudi tisti, ki so npr. pri drugih vprašanjih dajali prednost ekonomski rasti pred varovanjem okolja, ali da je potrebna gospodarska rast, da bi varovali okolje, ki so v tehničnem napredku videli ključ za reševanje okoljskih problemov in ki so dajali prednost visoki tehnologiji pred tradicijo. Za te respondente je gotovo zelo raztegljiv pojem živeti v sožitju z naravo in ga ne dojamejo kot nasprotje drugim ciljem in vrednotam, za katere so se odločali in ki otežujejo, če že ne izključujejo, sožitje z naravo.

V mednarodni anketi je bil človek dojet kot dejavnik, ki ruši mir in harmonijo v naravi. Z izjemo Rusije in Nizozemske se je nad 60% anketirancev strinjalo s trditvijo, "da bi narava ostala v miru in harmoniji, če bi le človek ne posegal vanjo". Slovenija je z 78% zavzela drugo mesto, med Italijo (79,8%) in Zahodno Nemčijo (77,1%). Na zadnjem mestu strinjanja je bila Nizozemska z 31,7%. Dve izraziti izjemi nastopata: Zahodna Nemčija v skupini znanstvenotehnoško manj razvitih držav in Rusija v skupini znanstvenotehnoško razvitejših. Manj razviti se bolj strinjajo s trditvijo kot razviti. Je pa Rusija imela največji odstotek v modaliteti "neodločen" (28,7%,) Zahodna Nemčija npr. le 12,5%.

Zanimivo je te odgovore primerjati s strinjanjem glede trditve, da "narava pomeni hud boj za obstanek in preživetja le najmočnejših". V povprečju se jih je več strinjalo s to trditvijo kot s prejšnjo. Slovenija je glede strinjanja s 74,5% zavzela 5. mesto med Italijo in Poljsko. Prvo mesto sta si delili Bolgarija in Rusija s 83,3%, na zadnjem mestu pa je bila Nizozemska s 60%. Pri nekaterih državah, kot npr. v Rusiji, je tudi teoretično nemogoče, da se določen odstotek anketirancev ni hkrati strinjal z obema trditvima, kar pa izgleda izključujoče. Takšna dozdevna izključevalnost je konstruirana samo v vprašanjih, kjer je narava enkrat izenačena z "mirom in harmonijo", drugič pa s "hudim bojem za preživetje najmočnejših". Mislim, da ljudje naravo dojemajo časovno in prostorsko diskontinuirano prek posamičnih situacij, dogodkov, kjer se enkrat narava kaže v miru in harmoniji, drugič pa kot hud boj za obstanek. V naravi je torej vse troje: mir, harmonija in boj. Za tiste, ki so se strinjali z obema trditvama, ne moremo reči, da imajo vsebinsko izključujočo, protislovno razumevanje narave. Skoraj ni mogoče verjeti, da bi anketiranci mislili, da se je šele s človekom pojavil hud boj za obstanek v naravi. Možno je, da so anketiranci razumeli boj kot sestavino harmonije (ravnotežja), ki pa jo moti človekovo poseganje v naravo. Ostaja odprto, ali so anketiranci v mir in harmonijo narave vključevali ali izključevali boj za preživetje. Če so ga vključevali, pomeni, da bi bila narava brez človeka v uravnoteženem, harmoničnem boju, ne pa da v njej ni bilo nikakršnega boja oziroma da le tega vnaša šele človek v naravo.

Zaznavanje tveganj

Nemški sociolog Ulrich Beck (1992) je svoje novo razumevanje sodobne družbe povzel v pojmu "rizična družba" (Risikogesellschaft, risk society). To ne pomeni, da ni bilo tveganj v prejšnjih družbah. Pomeni samo, da nastajajo nove vrste tveganj (dolgoročna, medgeneracijska, globalna, nepovratna, neprostoVOLjna) in da jih odkrivajo in identificirajo strokovnjaki in jih človek ne more zaznavati neposredno s svojimi čutili. Voda je npr. po okusu, vonju, izgledu pitna, pa je kljub temu oporečna, če so v njej težke kovine. Pri nastajanju sodobnih tveganj so izpostavljene zlasti tako imenovane rizične tehnologije, kot so jedrska, kemična in moderna biotehnologija. Obstaja lahko zelo velik razkorak med odnosom laične javnosti do tveganj ter strokovno oceno tveganja. Te razlike ne izhajajo nujno, kot strokovnjaki običajno mislijo, iz nezadostne poučenosti in informiranosti javnosti, ampak iz vrednotnih premis, ki vključujejo prioritete, kaj za nekoga pomeni kakovost in varnost življenja. Če bi imeli naravoslovnotehnični strokovnjaki popolnoma prav o razlogih razhajanj med strokovno in laično oceno tveganj, potem bi vse napore morali vložiti v poučevanje in informiranje javnosti. Tega je gotovo še vedno veliko premalo, toda kljub temu imajo svoje meje uspešnosti razsvetljevsko-pedagoška prizadevanja. Tveganja so tisto področje, kjer nastaja novo specifično, subtilno razmerje med znanjem in vrednotami, teoretično razlago in dejstvi, spoznavno negotovostjo in odločanjem. Take situacije pa so izziv tudi za strokovnjake, da razmislijo o svojih implicitnih spoznavnih in vrednotnih predpostavkah. V tem dialogu med javnostjo in stroko gre za učni proces, kjer se ne uči samo javnost, ampak tudi stroka.

Slovenija se je s 74,9% uvrstila na drugo mesto, za Irsko (84,3%) glede strinjanja, da so jedrske elektrarne (JE) nevarne za okolje. Na zadnjem mestu je bila Češko-slovaška republika s 43,5%. Da so JE nevarne, sodi 63,1%, da so srednje nevarne 26% in 10,5% da niso nevarne. Pri vprašanju, ki je merilo na oceno neposredne nevarnosti jedrskih elektrarn za anketirance in njihove družine, se vrstni red pri vrhu rang lestvice ni spremenil za prve tri države. Slovenija je s 77,4% tudi tu zavzela drugo mesto med Irsko in Španijo. Glede ocene splošne nevarnosti in nevarnosti za sebe in svojo družino

pri tovrstnih tveganjih sta možni dve razmerji: a) da nekdo ocenjuje nekaj kot zelo nevarno za okolje, toda manj nevarno za sebe in svojo družino, b) da visoko ocenjuje nekaj kot nevarno za sebe in svojo družino ter tudi splošno nevarno za okolje. Manj razumno pa bi bilo, če bi npr. nekdo ocenjeval jedrsko tveganja kot nevarno za sebe in svojo družino, a hkrati podcenjeval njeno splošno nevarnost za okolje. Takšnega primera ni bilo v anketi. Potrdilo se je razmerje (a). V vseh državah je bil višji odstotek teh, ki so sodili, da so JE nevarne za okolje, kot pa tistih, ki so menili, da JE predstavljajo nevarnost za njih in njihovo družino. To velja tudi za Irsko, Slovenijo, Španijo, ki so ohranile isto mesto na rang lestvici tako glede ocene splošne nevarnosti JE za okolje, kot tudi glede nevarnosti za njih same in njihovo družino. Identična razmerja so pri vseh vprašanih, ki so se nanašala na dve ravni ocenjevanja nevarnosti: splošno in osebno/družinsko.

Pri vprašanju, ali je nevarno onesnaženje zraka, ki ga povzročajo avtomobili, je Slovenija s 35,2% zavzela predzadnje mesto pred Nizozemsko s 24,5% in za Norveško s 37,3%. Na prvem mestu je bila Nemčija s 63,7%. Pri vprašanju, ki je merilo na oceno nevarnosti onesnaženosti zraka, ki ga povzročajo avtomobili za anketirance in njegovo družino, se je ponovilo razmerje pri oceni nevarnosti jedrske energije za okolje ter za respondente in njihove družine. V vseh državah so bili nižji odstotki tistih, ki so ocenjevali nevarnosti onesnaženosti zraka zaradi avtomobilov za sebe in svojo družino, od odstotkov tistih, ki so menili, da je nasploh nevarna ta vrste onesnaženja. Položaj Slovenije na rang listi se je malenkostno spremenil. Sedaj je zavzela 12., Norveška pa 13. mesto. Popolnoma slični vprašanji sta bili zastavljeni glede onesnaženja zraka, ki ga povzroča industrija. Slovenija se je s 70,2% uvrstila na 9. mesto med Bolgarijo in Irsko pri oceni, da je na splošno nevarno onesnaževanje zraka, ki ga povzroča industrija. Pri oceni za osebno nevarnost in družino pa je zavzela 8. mesto, sedaj med Vzhodno Nemčijo in Poljsko.

Da so pesticidi in kemikalije, ki jih uporablja kmetijstvo, na splošno nevarni, je menilo 51,9% anketirancev. Slovenija je s 75,2% zasedla 9. mesto. Na prvem je bila Rusija s 69,8%, takoj za njo pa Zahodna Nemčija s 67,1%, Norveška z 28,8% pa je bila na zadnjem, 14. mestu. Z izjemo Zahodne Nemčije so se znanstvenotehnološko manj razvite države nahajale v skupini, kjer je večji odstotek respondentov sodil, da je uporaba nasplošno nevarna. Relativni položaj glede zaznavanja osebne in družinske nevarnosti pa se je precej spremenil pri nekaterih državah. Italija, ki je bila npr. tretja po vrsti glede ocene splošne nevarnosti pesticidov in kemikalij, se je premaknila na 1. mesto, Zahodna Nemčija pa je obratno z drugega mesta zdrknila na peto glede osebne in družinske nevarnosti, kar je morebiti posledica strožjih predpisov, ki zagotavljajo večjo varnost pri rabi kemikalij in strožje standarde glede dovoljene vsebnosti ostankov kemikalij v kmetijskih pridelkih. Slovenija je spremenila relativni položaj samo za eno mesto, z 9. na 8., v smeri zaznavanja večje osebne in družinske ogroženosti, kot pa pri oceni splošne nevarnosti rabe pesticidov in kemikalij v kmetijstvu.

Pri vprašanju, "Ali na splošno mislite, da je onesnaženje rek, jezer, potokov zelo nevarno za okolje?", je Slovenija s 73,9% zavzela 10. mesto med Španijo in Irsko. Rusija je bila na prvem s 85,1%, Norveška pa na zadnjem mestu s 44,2%. Pri oceni nevarnosti onesnaženja rek, jezer in potokov v lastni deželi pa se je Slovenija premaknila od 9. na 7. mesto, Španija pa od 9. na 1. V celotni rang listi se je relativni položaj Slovenije veliko manj spremenil kot položaj Španije, toda to je pomenilo pri Sloveniji odstotkovno večji razkorak med splošno oceno o nevarnosti onesnaženja rek, jezer, potokov in oceno nevarnosti tega onesnaženja v lastni deželi. Pri Sloveniji je znašalo odstotkovno razmerje 73,9%:60,1%, pri Španiji pa 74,4%:71,1%, kar pomeni, da 11% več Špancev kot Slovencev sodi, da je nevarno onesnaženje rek, jezer, potokov

v lastni deželi. Možno je, da na splošno oceno nevarnosti vpliva stanje v lastni deželi, ni pa to edini dejavnik, saj v tem primeru ne bi smelo biti razhajanj med obema ocenama. Te pa so pri marsikateri državi zelo velike. Pri Španiji je bilo npr. razmerje obeh ocen 74,4%:71,1%, pri Zahodni Nemčiji pa 77,9%:58%. V primerjavi z zahodnimi Nemci je relativno manjši odstotek Špancev imel na splošno za nevarno onesnaženje rek, potokov, jezer, toda veliko večji odstotek v primerjavi z Nemci je sodil, da je to onesnaženje nevarno v lastni deželi. Nasprotno pa je relativno visok odstotek Nemcev, za razliko od Špancev, ocenil za splošno nevarno onesnaženje rek, jezer, potokov, a mnogo manjši odstotek v primerjavi s Španci je ocenil za nevarno stopnjo onesnaženja rek, potokov, jezer v lastni deželi. Te razlike v subjektivnem zaznavanju bi bilo treba primerjati z objektivnimi razlikami v stanju onesnaženja rek, potokov, jezer v različnih deželah. V to analizo, ki je zelo pomembna, se v tem prispevku nisem spuščal.

Pri odgovoru na vprašanje, ali se misli, da je dvig globalne temperature nevaren, je bila na prvem mestu Zahodna Nemčija z 80,4%, na zadnjem pa Nizozemska z 39,8%, Slovenija pa je s 70,6% zavzela 6. mesto. Tudi v tem primeru so bili v vseh državah nižji odstotki respondentov, ki so sodili, da bi bil dvig globalne temperature lahko nevaren za njih in njihovo družino, v primerjavi s številom onih, ki so imeli na splošno za nevarno dvig globalne temperature. Nemčija je pri obeh ocenah zavzela prvo mesto, Nizozemska zadnje, Slovenija pa je obdržala 6. mesto. Isto mesto je Slovenija imela tudi pri odgovoru na vprašanje, "kako pogosto sortirate steklo za recikliranje". Zahodna Nemčija je bila s 56,9% na prvem mestu, Bolgarija s 5% pa na zadnjem.

Nakup sadja in zelenjave brez pesticidov

Eden izmed kazalcev okoljske ozaveščenosti in okoljske varnosti bi lahko bilo tudi prizadevanje za nakup sadja in zelenjave brez pesticidov. Iz SJM 93/2 izhaja, da se kar 15% vedno potrudi, da kupi ta živila brez pesticidov, pogosto 19,9%, včasih 25,8%, nikoli 18,5%, 20,9% pa nima možnosti izbire v kraju, kjer živi. Že več kot polovica, to je 52,5%, čeprav z različno pogostostjo, si prizadeva, da bi kupila sadje in zelenjavo brez pesticidov. Slovenija se je v mednarodni raziskavi pri modaliteti, da se "vedno trudi" z 18,9% uvrstila na prvo, Nizozemska s 3% pa na zadnje mesto. Takšno obnašanje mora biti do določene mere povezano s prepričanjem, da so pač za človekovo zdravje nevarni ostanki kemikalij in pesticidov v sadju in zelenjavi. V SJM 93/2 jih je 44,47% menilo, da so pesticidi in druge kemikalije, ki se uporabljajo v kmetijstvu, nevarne zanj in njegovo družino, da so srednje nevarne, jih je sodilo 40,5%, in da niso 11,6%. V SJM 97/2 so te vrednosti znašale: nevarne 54,5%, srednje nevarne 34,2%, niso nevarne 9,4%. Kar za 9,5% se je povečalo število tistih, ki so sodili, da so za njega in njegovo družino nevarni pesticidi in druge kemikalije, ki jih uporablja kmetijstvo. V znanstvenotehnološko manj razvitih državah, z izjemo Zahodne Nemčije, je večji odstotek anketirancev sodilo, da so pesticidi in kemikalije nevarni za njih osebno in njihovo družino. Smiselno bi bilo predpostaviti, da bi morali biti zelo blizu rangirni mesti glede prizadevanja, da se kupi sadje in zelenjavo brez pesticidov, in ocenitev osebne nevarnosti uporabe kemikalij in pesticidov v kmetijstvu. Vendar temu ni tako. Slovenija, kot smo videli, je pri oceni nevarnosti uporabe pesticidov in kemikalij v kmetijstvu za sebe in svojo družino zavzela šele osmo mesto, toda prvo pri modaliteti, da se vedno trudi, da kupi sadje in zelenjavo brez pesticidov.

Antropocentrizem in ekološkoetični egalitarizem

Odnos do trditve, da bi "živali morale imeti enake moralne pravice kot ljudje", je

eden možnih pokazateljev premika od prevladujočega antropocentrizma k ekološko-etičnemu egalitarizmu (neantropocentrizmu). Za mnoge antropocentriste je nemogoča že samo misel o enakosti pravic. Če se enakost razume dobesedno, kategorično, potem bi to dejansko vodilo do praktičnega antihumanizma, do strogega vegetarijanstva, do prepovedi vsakega poskusa na živalih tudi za medicinske namene, do drastične ukinitve moderne živinoreje, do prepovedi vsakršnega lova in tudi različne uporabe živali ipd. Vendar mislim, da v strinjanju z idejo o enakosti moralnih pravic živali in ljudi ljudje bolj izražajo odpor do obstoječega človekovega odnosa do živali, izražajo bolj potrebo po drugačnem odnosu do življenja sploh, kot pa da bi to enakost jemali strogo dobesedno. Če bi se zavedali ali če bi se jim predočilo možne posledice enakosti moralnih pravic, predpostavljam, da ne bi s to idejo soglašali v takem obsegu. S trditvijo o enakosti moralnih pravic živali in ljudi se jih je v SJM 1993/2 strinjalo 41%, ni se jih strinjalo 30,7%, niti soglašalo niti ne soglašalo pa 16,7%. S starostjo narašča odstotek soglašanja. Od vseh, ki soglašajo, jih najmanj soglaša v starostni skupini do 25 let (11,3%), največ in sicer enako pa jih soglaša v starostni skupini od 25-35 let (22,2%) in 35-45 let (22,2%). Raven izobrazbe je pomembna pri soglašanju. Od vseh, ki soglašajo, jih je največ z osnovno izobrazbo (43%), najmanj pa z višjo in visoko (8,3%), vendar jih je od vseh z osnovno izobrazbo tudi največ, ki ne soglašajo (33,4%), in tudi največ, ki ne vedo (44,3%). Od vernih jih soglaša 43,2%, od nevernih 38%, toda od vseh, ki soglašajo, je vernih 68,9%, nevernih pa 23,6%. Vernost je signifikantna.

V mednarodni raziskavi je Poljska s 70,2% bila na 1. mestu soglašanja s trditvijo, Slovenija je bila s 46,4% na 6. mestu. Da s priznavanjem enakih moralnih pravic živalim pravic ne mislijo vsi intrinzično, ampak pogojno, instrumentalno, je razvidno iz odgovorov na vprašanje, "ali je upravičeno uporabljati živali za medicinske eksperimente, če bi mogli rešiti človeška življenja". V Sloveniji jih je soglašalo s trditvijo 78,8% in se je le-ta uvrstila na 3. mesto. Vsebinsko in logično gledano ni mogoče zagovarjati enakosti moralnih pravic, a hkrati opravičevati eksperimente na živalih. Eksperimentov na ljudeh se ne dela brez njihove privolitve in njihove morebitne koristi. Kje je v tem pogledu enakost pravic med živalmi in ljudmi? Gre bolj za neko načelno akademsko priznavanje enakosti pravic, ki pa v soočenju s praktičnimi dilemami v veliki meri odstopi mesto klasični antropocentrični, instrumentalnopragmatični drži. Mislim, da je že samo vprašanje bilo zastavljeno preveč egalitarno fundamentalistično. Dovolj bi že bilo, če bi se vpraševalo, ali je sploh mogoče govoriti o pravicah živali, ne pa o mnogo bolj radikalni tezi, da bi živali imele enake moralne pravice kot ljudje.

Odklanjanje mesa iz moralnih in ekoloških razlogov

Če bi dosledno mislili enakost moralnih pravic živali in ljudi, bi to zahtevalo strogo vegetarijanstvo, to je veganizem. V naši "kulturi govedine" (Rifkin, 1992) pa so zametki drugačnih prehrabnih navad ne samo iz zdravstvenih, ampak tudi iz ekoloških in moralnih motivov, in imajo le-ti zato širši kulturnovrednotni, civilizacijski pomen. Gledano čisto količinsko, je malo tistih, samo 3,4%, (SJM 93/2), ki vedno odklanjajo meso iz moralnih in ekoloških razlogov, pogosto 6,9%, včasih 31,7%, nikoli pa 58%. Pomembna je kategorija tistih, ki samo "včasih" odklanjajo. Ti niso opustili klasične antropocentrične etične paradigme, vendar jim tudi ni več tuja ekocentrična. Ni statistično značilne povezave med odvisno spremenljivko "odklanjanje mesa iz moralnih in ekoloških razlogov" ter izbranimi odvisnimi spremenljivkami, kot so starost, spol, kvalifikacija, izobrazba in vernost. V mednarodni raziskavi se je Slovenija pri odgovoru na vprašanje, kako pogosto se trudi, da se odkloni meso iz moralnih in ekoloških razlogov, pri modaliteti "vedno" s 3,4% uvrstila na 3. mesto za Zahodno

Nemčijo in Veliko Britanijo, pri modaliteti "včasih" (31,7%) na drugo mesto za Zahodno Nemčijo (32%) in pri modaliteti "nikoli" na 12. mesto (58%). Tako v Sloveniji kot v Zahodni Nemčiji je sicer skromen, toda najvišji odstotek ljudi, ki vedno ali včasih odklonijo meso iz moralnih in ekoloških razlogov, toda hkrati imata tudi najvišji odstotek respondentov, ki nikoli ne odklonijo mesa iz moralnih in ekoloških razlogov. Modaliteto "včasih", kjer je bila Slovenija pri samem vrhu, takoj za Zahodno Nemčijo in Veliko Britanijo, jemljem kot enega izmed pokazateljev razširjenosti preboja, ne pa še opustitve, antropocentrične paradigme.

LITERATURA

- Beck, U. 1992. *The Risk Society*. Sage Publications.
 Rifkin, J. 1992. *Beyond Beef: The Rise and Fall of the Cattle Culture*. Harmondsworth: Penguin.